

5. Sztuka pierwszych cywilizacji. Człowiek i jego czas w cywilizacjach Dalekiego i Bliskiego Wschodu

- Najstarszymi zachowanymi zabytkami architektonicznymi pierwszych cywilizacji są świątynie i zespoły grobowe. Podstawowym materiałem budowlanym były wówczas cegły i kamienie.
- Najbardziej znanymi zabytkami architektury pierwszych cywilizacji są piramidy faraonów w Gizie, świątynie w Karnaku, Tebach i Abu Simbel (Egipt) oraz Wielki Mur (Chiny).
- Z architekturą powiązana była rzeźba i malarstwo. Powstawały głównie dzieła o tematyce religijnej. Sumerowie jako pierwsi wznosili pomniki upamiętniające ważne wydarzenia polityczne.
- Najstarsze kalendarze były kalendarzami księżycowymi lub księżycowo-słonecznymi. Najstarszymi zegarami były zegary słoneczne (gnomony), wodne, piaskowe i ogniowe.

Architektura i sztuka pierwszych cywilizacji

W VI tysiącleciu p.n.e. na terenie Mezopotamii powstały pierwsze osady, w których ludzie wykorzystywali cegłę jako materiał budowlany. W okresie neolitu rozpowszechniła się znajomość obróbki kamienia i umiejętność wykorzystania go jako materiału budowlanego.

Oprócz siedzib ludzkich wznoszono też siedziby dla bogów – świątynie. To właśnie głównie ich pozostałości dotwały do dzisiejszych czasów. Wierzenia religijne miały ogromne znaczenie dla rozwoju architektury. Egipcjanie wierzyli, że życie pozagrobowe jest kontynuacją życia doczesnego, możliwą jednak tylko wtedy, gdy ciało zmarłego pozostało nienaruszone. Początkowo zwłoki władców egipskich uznawanych za bóstwa składano w mastabach. Faraon Dżoser, chcąc zabezpieczyć swój pośmiertny byt, zlecił wzniesienie całego kompleksu grobowego. Jego centralnym punktem była piramida, składająca się z 6 ustawionych na sobie części o kształcie mastab. Ta decyzja miała ogromny wpływ na rozwój architektury egipskiej. Odtąd faraonowie będą wznosić grobowce w kształcie piramid.

budowa piramid

mastaby (arab. *mastabah* – ława kamienna) – nazwa egipskich grobów kamiennych w kształcie ściętego ostrosłupa o podstawie prostokątnej

Piramida schodkowa Dżosera w Sakkarze

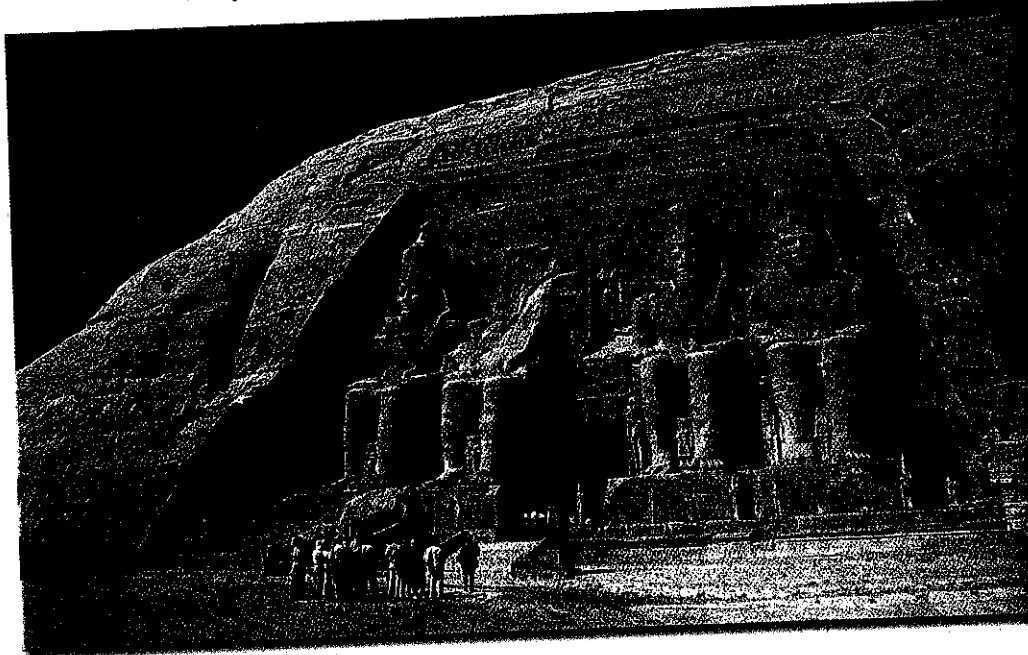
Piramida została wybudowana na terenie nekropolii miasta Memfis około 2780–2680 r. p.n.e. Ma 59 m wysokości, a jej podstawa liczy 121 x 109 m. Architekt Imhotep, oprócz piramidy, zaprojektował także świątynię grobową, kaplice oraz miejsca do składania ofiar. Egipcjanie ogłosili go bóstwem i uczynili opiekunem uczonych i pisarzy.



Najbardziej znany kompleks grobowy tworzą **piramidy w Gizie**. Trzy piramidy – Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa – otoczone są mniejszymi piramidami królowych, mastabami wysokich urzędników, świątyniami grobowymi. Okazałe grobowce były cechą kultury egipskiej. Ludy Mezopotamii nie wystawiały swoim władcom tak okazałych grobowców, jak Egipcjanie. Zwłoki grzebano na cmentarzach, w specjalnie budowanych grobowcach, w których składano hojne dary.

rozwoj
budownictwa
świątynnego

Ośrodkami życia religijnego były świątynie. Uważano je za domy bóstw. Sumerowie wznosili świątynie z suszonej cegły. Przy nich budowano wieże, nazywane zikkuratami. Niektóre budowle świątynne, szczególnie asyryjskie, były zdobione glazurowanymi ceglami i monumentalnymi reliefami. Egipskie świątynie budowano przeważnie z kamienia. Największe znajdowały się w Luksorze, Karnaku, Tebach i Abu Simbel.



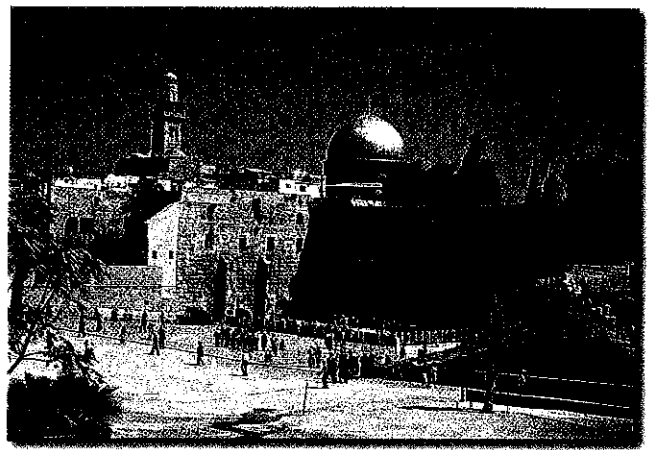
Świątynia w Abu Simbel w Egipcie

Świątynia była poświęcona Ramzesowi II, przedstawionemu na czterech posągach obok wejścia. Wykuta w ścianie skalnej, w ciągu stuleci została prawie całkowicie zasypana piaskiem. Dopiero w 1813 r. przypadkowo odkrył ją szwajcarski podróżnik Johann Ludwig Burckhardt. W latach 1960–1970, gdy rozpoczęto budowę wielkiej tamy na Nilu, świątynia została pocięta na kilkadziesiąt tysięcy części i przeniesiona w położone wyżej miejsce. W trakcie akcji ratunkowej, której przewodniczył polski archeolog Kazimierz Michałowski, przeniesiono także wiele innych zabytków zagrożonych zalaniem wodami Nilu.

Jedną z najokazalszych świątyń starożytności była **Świątynia Jerozolimska**, wzniesiona przez króla Salomona około 960 r. p.n.e. na wzgórzu Moria. Architektura sakralna Japonii, Chin, Indii, Birmy i Kambodży kształtował z kolei rozwijający się buddyzm. Powstał wówczas nowy typ świątyni z budowanymi przy nich pagodami, czyli wysokimi wieżami, w których przechowywano święte relikwie.

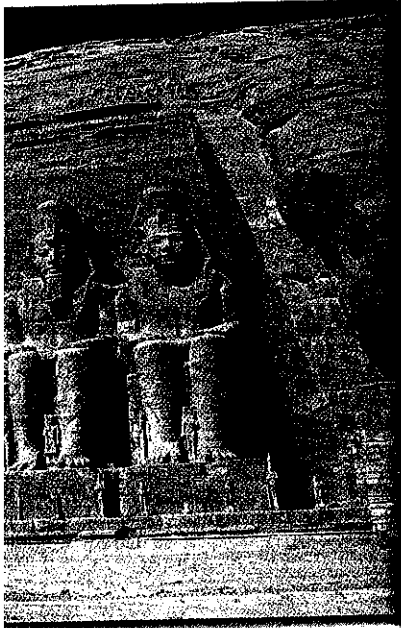
wy tworzą **piramidy w Gizie**. Trzy erinosa – otoczone są mniejszymi wysokich urzędników, świątyniami i chałupami – symbolizują kulturę egipskiej. Ludy Mezopotamii tak okazałych grobowców, jak i wizerunków, w specjalnie budowanych świątyniach, w dary.

świątynie. Uważano je za domy z suszonej cegły. Przy nich budowano niektóre budowle świątynne, szczególnie w Egipcie, z glazurą i monumentalnymi murami. Budowano przeważnie z kamienia, jak w Karnaku, Tebach i Abu Simbel.



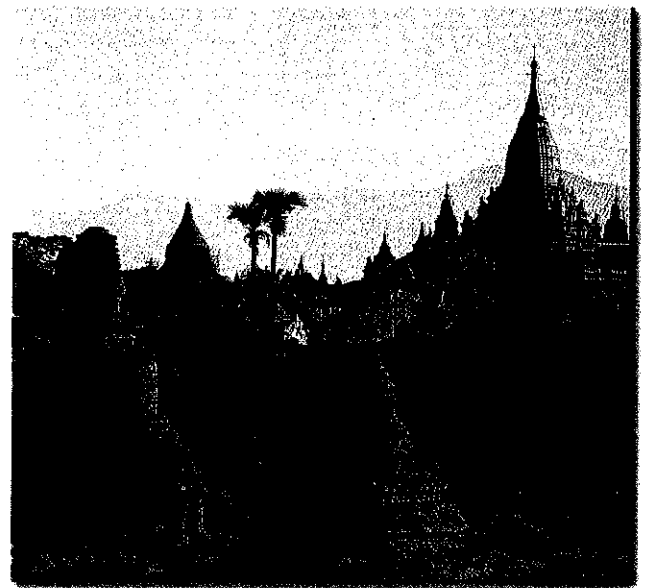
Ściana Placzu

Jest częścią Świątyni Jerozolimskiej (muru Herodiańskiego), odbudowanej przez Heroda, a zniszczonej przez Rzymian. Nazwa pochodzi od żydowskiego święta oplakiwania zburzenia świątyni przez Rzymian, obchodzonego corocznie w sierpniu. Wierni zgodnie z tradycją wkładają między kamienie ściany karteczki z prośbami do Boga.



Świątynia w Pagan w Birmie

Świątynia w Pagan została poświęcona ulubionemu uczniowi Buddy – Anandzie, żyjącemu na przełomie VI i V w. p.n.e. Wzniesiona w X w. n.e. pod względem architektonicznym jest kontynuacją stylu, w jakim budowano świątynie buddyjskie w starożytności i w okresach późniejszych. Styl ten cechuje ogromne bogactwo dekoracji. Świątynie ozdabiały płaskorzeźbami z przedstawieniami scen mitologicznych, erotycznych i życia codziennego. Świątynie były zwykle wznoszone na wzgórzach lub na specjalnych platformach, na których powstawały całe zespoły religijne. Największymi zachowanymi do dziś są sanktuaria w Angkor Wat w Kambodży i słynny zespół rzeźb o tematyce erotycznej zespół świątyń w Khadżuraho w Indiach.



i czterech posągach obok wejścia. Wykuta z kamienia i pokryta piaskiem. Dopiero w 1813 r. przypadkowo odkryto ją. W latach 1960–1970, gdy rozpoczęto budowę świątyni, odkryto ponad 1000 rzeźb i 100000 innych przedmiotów. W 1972 roku przeniesiono w bezpieczne miejsce 100000 rzeźb i 100000 innych przedmiotów. W 1972 roku przeniesiono w bezpieczne miejsce 100000 rzeźb i 100000 innych przedmiotów.

starożytności była **Świątynia Jerozolimska**, zbudowana około 960 r. p.n.e. na wzgórzach w Jerozolimie. W starożytności była **Świątynia Jerozolimska**, zbudowana około 960 r. p.n.e. na wzgórzach w Jerozolimie. W starożytności była **Świątynia Jerozolimska**, zbudowana około 960 r. p.n.e. na wzgórzach w Jerozolimie.

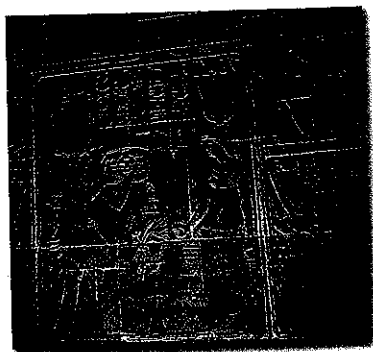
Z architekturą pierwszych cywilizacji wiąże się też rozwój budownictwa miejskiego. Wznoszono ogromne pałace, które czasem tworzyły odrębne miasta. Przykładem może być pałac Sargona w Niniwie, którego bramy strzegły ogromne posągi skrzydlatych byków. Z niewypalanej cegły wznoszono także cytadele i fortyfikacje. Jednym z najlepiej ufortyfikowanych miast był Babilon. Na jego murach siedmiometrowej wysokości co 50 m rozmieszczono wieże. Bramy miasta ozdabiała glazurowana cegła. Również sztuka fortyfikowania rozwinęła się w Chinach, gdzie za panowania cesarza Szy Huang-Ti rozpoczęto budowę Wielkiego Muru.

rozwój budownictwa miejskiego

egipski zwyczaj zdobienia grobowców

Z architekturą ściśle powiązane były rzeźba i malarstwo. W Egipcie reliefy i malowidła zdobiły ściany świątyń i komór grobowych. W tych ostatnich dzieła artystów nie były przeznaczone do oglądania, lecz miały służyć zmarłemu. Rzeźby zapewne zastępowały niewolników i służących składanych niegdyś w ofierze. Również w Chinach przyjęty był zwyczaj ozdabiania grobowców dziełami malarskimi i rzeźbiarskimi. Jednym z najbardziej niezwykłych jest grobowiec pierwszego cesarza Chin – Szy Huang-Ti, wyposażony w wykonaną z terakoty armię, liczącą 7 tysięcy żołnierzy w kompletnym uzbrojeniu.

Artyści przedstawiali sceny z życia codziennego, polowania, procesje religijne i składanie darów. Ważna była dokładność ukazania danej sceny. Wiele dzieł sztuki rzeźbiarskiej można uważać za portrety ówczesnych władców, dostojników czy dam dworu.



Plaskorzeźba egipska (składanie ofiary)

Najważniejszym zadaniem egipskiego artysty było wierne oddanie postaci lub sceny. Człowieka przedstawiano w taki sposób, by w wizerunku zawarte były jego najbardziej charakterystyczne cechy. Tułów pokazywano *en face* (z przodu), a głowę, ręce i nogi z profilu. Najbardziej cenione były dzieła podobne do pochodzących z przeszłości. To dążenie sprawiło, że sztuka egipska nie zmieniła się przez stulecia.



Nefretete (Nefertiti)

Popiersie Nefretete uchodzi za jedną z najpiękniejszych egipskich rzeźb. Zostało wykonane z wapienia około 1365 r. p.n.e. i odnaleziono w Tell el-Amarna w trakcie prac wykopaliskowych w latach 1911–1914. Królowa była żoną faraona XVIII z dynastii Echnaton – wielkiego reformatora religijnego, uważanego za heretyka. Władca ten zrewolucjonizował na krótko egipską sztukę. Zmienił wielowiekową tradycję, nakazując wykonywanie niezwykle realistycznych i nieschematycznych dzieł. Po jego śmierci reformy zostały zniesione i powrócono do kontynuowania tradycyjnych kultów i przedstawień w sztuce.

wydarzenia polityczne tematem sztuki sumeryjskiej

W sztuce sumeryjskiej i babilońskiej dominowały tematy związane z uroczystościami religijnymi, procesjami i składaniem ofiar. Sumerowie jako pierwsi zaczęli upamiętniać ważne fakty polityczne. Na specjalnych stelach uwieczniali wydarzenia wojenne (bitwę, zawarcie pokoju) i wydarzenia pokojowe (składanie ofiar, rozpoczęcie budowy świątyni). Asyryjczycy kontynuowali dokonania sumeryjskie, a do tematów religijnych i wojennych dołączyli przedstawienia polowań.

religia inspiracją dla artystów hinduskich i żydowskich

Nauce wiernych służyły malowidła i rzeźby tworzone przez artystów hinduskich. Również Izraelici dekorowali ściany synagog świętymi opowieściami. Prawo żydowskie zabraniało, co prawda, tworzenia wizerunków

jednak w Obserwac na jedwab budynków wania do ty tylko p Inspira scy wyko sów: *Mah* bogatym

Obyczajow Wiele dziennego czynności wał on w sienie. R nom, urc

Egipskie m muzykują

Egipcjanie kiestry to wielkich s wykonywa stanietach a także gr Nie wiad zyka; prav śna i rytm

Ludz wyzywie oraz piw ryby i dr mięso g jem był był uzal mięso z oczyszcz

¹ Mahabha podobni rodu Bh
² Ramajar między
³ Kamasut Watsjaja

były rzeźba i malarstwo. W Egipcie świątyni i komór grobowych. W tym czasie przeznaczony do oglądania, lecz miały zastępowały niewolników i służących. W Chinach przyjęty był zwyczaj malarskimi i rzeźbiarskimi. Jednym z owiec pierwszego cesarza Chin – Szang – z terakoty armię, liczącą 7 tysięcy żołnierzy.

Życie codziennego, polowania, procesy sądowe. W sztuce była dokładność ukazania danej sceny i rzeźbiarskiej można uważać za portrety władców, dostojników czy dam dworu.

Życie codzienne (składanie ofiary)

W sztuce egipskiej artysty było wierne oddanie życia. Człowieka przedstawiano w taki sposób, jakby był jego najbardziej charakterystyczne cechy. Wyglądano *en face* (z przodu), a głowę, ręce i nogi były cenione były dzieła podobne do pochodzących z Egiptu. To dążenie sprawiło, że sztuka egipska nie zmieniła się.

i)

W sztuce egipskiej uchodzi za jedną z najpiękniejszych egipskiej sztuki. Powstała w wapienia około 1365 r. p.n.e. i odnawiana w trakcie prac wykopaliskowych w latach 1880-1890. Właścicielka była żoną faraona XVIII z dynastii Egiptu. W sztuce reformatora religijnego, uważanego za heretyka, który wolał użycie krótko egipską sztukę. W sztuce włączył tradycję, nakazując wykonywanie niezwykłych dzieł. Po jego śmierci reformacja powrócono do kontynuowania tradycji egipskiej sztuki.

W sztuce egipskiej dominowały tematy związane z religią, składaniem ofiar. Sumerowie przedstawiali ważne fakty polityczne. Na specjalny sposób przedstawiano wojenne (bitwę, zawarcie pokoju) i wyprawę (rozpoczęcie budowy świątyni). Asyryjczycy przedstawiali wojny, a do tematów religijnych należały polowania.

W sztuce egipskiej rzeźby tworzone przez artystów były wizerunkami ścian synagog świętymi opowiadającymi o prawdzie, tworzenia wizerunków.

jednak w koloniach żydowskich zakazu tego nie przestrzegano ściśle. Obserwację natury doprowadzili do perfekcji artyści chińscy. Malowidła na jedwabiu lub porcelanie obfitują w szczegóły, ukazując stroje, wygląd budynków, faunę i florę. Część dzieł nie była przeznaczona do dekorowania domów czy pałaców. Przechowywane w skrzyniach, rozwijane były tylko po to, by służyć modlitwemu skupieniu i kontemplacji.

Inspiracją dla malarstwa i rzeźby często była literatura. Artysty hinduscy wykorzystywali na przykład pieśni religijne, podania z wielkich eposów: *Mahabharaty*¹, *Ramajany*², *Kamasutry*³. Dla artystów babilońskich bogatym źródłem był *Epos o Gilgameszu*.

Obyczajowość i życie codzienne

Wiele dzieł sztuki pierwszych cywilizacji przedstawia sceny z życia codziennego. Są to nieocenione źródła do poznania obyczajów, powszednich czynności i prac. Jednym z częstych przedstawień są sceny tańca. Odgrywał on wówczas ważną rolę, wyrażając nie tylko radość, ale i religijne uniesienie. Równie ważna jak taniec była muzyka. Towarzyszyła ona narodzinom, uroczystościom religijnym, ucztom, rozrywce, a nawet pracy w polu.

Egipskie malowidło z przedstawieniem muzykujących kobiet

Egipcjanie cenili muzykę: niewielkie orkiestry towarzyszyły ucztom, a w czasie wielkich świąt słuchano pieśni i muzyki wykonywanej na harfach, fletach, kastanietach, tamburynach, bębenkach, a także grzechotkach zwanych *sistrum*. Nie wiadomo, jak brzmiała egipska muzyka; prawdopodobnie była dość głośna i rytmiczna.



Ludzie starożytności zazwyczaj jadałi dość skromnie. Podstawę ich żywienia stanowiła pszenica i jęczmień. Z tych zbóż robiono chleb oraz piwo. Jadano także warzywa, ciastka słodzone miodem, winogrona, ryby i drób. Na ucztach podawano również wołowinę, wieprzowinę oraz mięso gazeli. Nie znano owoców cytrusowych. Najpospolitszym napojem były woda, mleko i serwatka, w czasie uczt – wino. Skład posiłków był uzależniony od nakazów religijnych, na przykład Hebrajczycy jadałi mięso zwierząt, pochodzących z rytualnego uboju, czyli dokładnie oczyszczone z krwi.

Mahabharata – hinduska epopeja, licząca 19 ksiąg, pisana sanskrytem, powstająca prawdopodobnie od około IV w. p.n.e. do IV w. n.e.; opowiada dzieje starożytnego królewskiego rodu Bharatów.

Ramajana – starohinduski epos opowiadający historię boga Rami i jego żony Sity; powstał między II w. p.n.e. a II w. n.e. i składa się z 24 tysięcy dwuwierszy.

Kamasutra – z sanskrytu – „traktat o pożądaniu”; został napisany około 500 r. przez poetę Watsjajanę Mallanagę i jest poświęcony miłości zarówno fizycznej, jak i umysłowej.

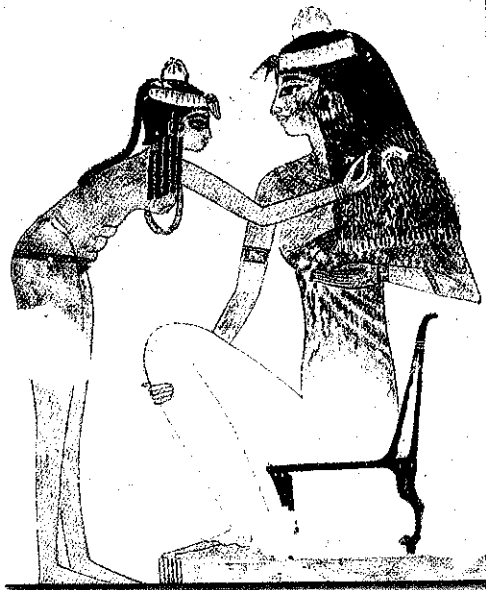
perfekcyjne przedstawienie natury w sztuce hinduskiej

sceny z życia codziennego tematem sztuki starożytnej

Ubiory starożytnych szyto głównie z lnu i wełny. Najczęściej były białe i brązowe, czasem barwiono je na ciemnogrnatowy lub purpurowy kolor. W Chinach cesarz, jego dworzanie i bogaci dostojnicy nosili szaty z jedwabiu. Stroje na uroczyste okazje były bogato zdobione frędzlami i haftem. Noszono biżuterię ze złota, szkła, kamieni szlachetnych i półszlachetnych – turkusów, ametystów, lazurytów. Biżuteria miała często sakralne lub magiczne znaczenie, zapewniała błogosławieństwo, chroniła od uroków i chorób.

medycyna
i higiena

Niektóre choroby, szczególnie psychiczne, przypisywano działalności demonów. Ogólnie uważano, że choroba jest wyrazem gniewu bogów. Obawiano się epidemii, z których najbardziej powszechną wywoływała dżuma. Zawód lekarza był dość dochodowy, ale ryzykowny. Za złe leczenie lekarza pociągano do odpowiedzialności. W Babilonii wykonywanie zawodu lekarza regulował Kodeks Hammurabiego. Rozróżniano wiele chorób, na przykład w *Biblii* znajdują się opisy zaburzeń krążenia, zawału serca, kamicy nerkowej. Leczenie opierano na ziołowych miksturach, których skład był otoczony tajemnicą. Stosowano zimne i gorące kąpiele, puszczenie krwi, znano metody amputacji kończyn, wykonywano trepanacje czaszki, plombowanie zębów i masaże. Ochronę zdrowia wspomagały zabiegi higieniczne, stosowane dość powszechnie na obszarze Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Domy zaopatrzone były w łazienki i toalety, nieczystości odprowadzano poza miasta systemem kanalizacji. Do mycia używano popiołu, gliny lub sody, usta płukano wodą z dodatkiem soli. Znano zabiegi depilacyjne, manikiur i pedikiur. Stosowano także maść tłumiącą zapach potu. Do ochrony przed słońcem używano parasoli. W Egipcie bogate damy nakładały na wierzch peruki stożki wykonane z perfumowanego tłuszczu, a do odświeżenia oddechu używały kulek z miodu łączonych z pachnidłami. Kształt oczu zmieniano za pomocą czarnego barwnika, na powieki nakładano sproszkowany malachit, a wargi barwiono na kolor czerwony.



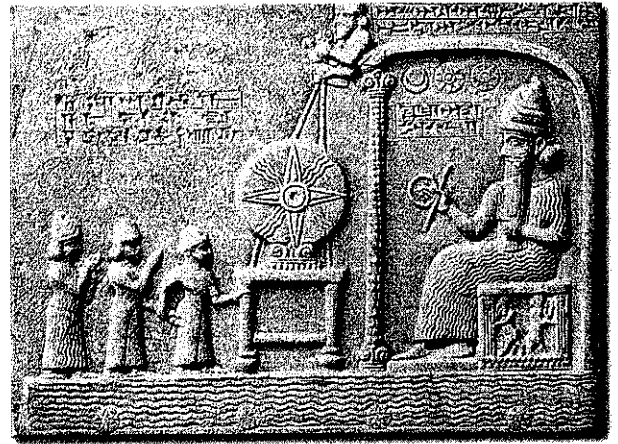
Toaleta egipskiej damy

Egipcjanie przywiązywali dużą wagę do wyglądu. Wiele imion zawierało słowo *nefer* – piękny. Osiągnięto dość dużą biegłość w upiększaniu ciała. Znano wiele kosmetyków, wykonywanych między innymi z malachitu (szmaragdowej lub zielonej rudy miedzi), ochry (żółtej lub brunatnej glinki), tlenków żelaza. Barwniki mieszano z tłuszczem i przechowywano w pięknie zdobionych pojemnikach. Kobiety używały drewnianych i kościanych grzebieni, szpilek do włosów, szczypiec do fryzowania. Lustra wykonywano z polerowanych płytek brązu lub miedzi.

sztyto głównie z lnu i wełny. Najczęściej barwiono je na ciemnogrnatowy lub purpu-
 rz, jego dworzanie i bogaci dostojnicy nosili
 iroczyste okazje były bogato zdobione fręd-
 iterię ze złota, szkła, kamieni szlachetnych
 w, ametystów, lazurytów. Biżuteria miała
 znaczenie, zapewniała błogosławieństwo, ch-
 szczególnie psychiczne, przypisywano działa-
 żano, że choroba jest wyrazem gniewu bo-
 z których najbardziej powszechną wywoł-
 był dość dochodowy, ale ryzykowny. Za złe
 o odpowiedzialności. W Babilonii wykony-
 rał Kodeks Hammurabiego. Rozróżniano
 iblii znajdują się opisy zaburzeń krążenia, z-
 ej. Leczenie opierano na ziołowych mikstur-
 ny tajemnicą. Stosowano zimne i gorące ką-
 o metody amputacji kończyn, wykonywano
 wanie zębów i masaże. Ochronę zdrowia w-
 ne, stosowane dość powszechnie na obsz-
 chodu. Domy zaopatrzone były w łazienki
 radzano poza miasta systemem kanalizacji
 liny lub sody, usta płukano wodą z dodat-
 acyjne, manikiur i pedikiur. Stosowano t-
 u. Do ochrony przed słońcem używano p-
 my nakładały na wierzch peruki stożki w-
 nane z perfumowanego tłuszczu, a do
 świeżenia oddechu używały kulek z mi-
 łączonego z pachnidłami. Kształt o-
 zmieniano za pomocą czarnego barwni-
 na powieki nakładano sproszkowany m-
 chit, a wargi barwiono na kolor czerw-

Wiek i jego czas

czas odgrywał dużą rolę w życiu starożytnych. Zdawano sobie dosko-
 sprawę z jego upływu. Uważnie obserwowano naturę, gwiazdy, pla-
 a kalendarz opierano na tych obserwacjach. Pierwsze kalendarze po-
 wały w wyniku obserwacji Księżyca. Pierwotnie dzień liczony był od
 nodu do wschodu słońca, później obliczano go od wieczora. Podział
 u w ciągu dnia nie sprawiał kłopotu. Obserwowano gnomon, czyli słu-
 którego cień wskazuje wysokość słońca i budowano zegary słoneczne.
 y one jednak wiele wad i dlatego zaczęto tworzyć inne rodzaje czaso-
 zy, jak zegary piaskowe, ognio-
 lub wodne. Ten ostatni rodzaj
 arów Grecy nazwali klepsydra-
 czyli „złodziejkami wody”. Za-
 a ich działania była prosta – po-
 nie jak w zegarach piaskowych
 sek, tak w zegarach wodnych wo-
 przelewała się z jednego naczyc-
 do drugiego. W zegarach ognio-
 ch miarą upływu czasu był okres
 lania się świecy, na której ozna-
 ciono podziałkę. Później stosowano
 wopalny materiał, na przykład
 oszek lub oliwę. Oczywiście,
 zystkie te pomiary czasu były
 ść niedokładne.



Mezopotamska płaskorzeźba z przedstawieniem zegara słonecznego

U schyłku X w. p.n.e. znano dwunastomiesięczny rok, liczący 364 lub
 5 dni. Tylko Hebrajczycy uznawali dzień świąteczny przeznaczony na
 poczynek i złożenie ofiary Bogu. Był to szabat – siódmy dzień tygo-
 dia, wypadający w sobotę.
 Czas życia człowieka był uzależniony od warunków jego bytowania. *Bi-*
ta podaje, że wielcy patriarchowie żyli bardzo długo, na przykład Matu-
 lem (ojciec Noego) miał umrzeć w wieku 969 lat. Do dziś nie rozwiąza-
 no tych zagadkowych sformułowań biblijnych. Badania archeologiczne
 dostarczają dowodów, że przeciętny wiek mężczyzny wynosił około 45 lat.
 Bardzo duża była śmiertelność wśród dzieci. Narodziny dziecka stawa-
 ły dla rodziny ważne wydarzenie. Dzieci, dorastając, przejmowały
 wiele obowiązków rodzinnych. W Egipcie na przykład zatrudniane były
 do płoszenia gołębi i jaskółek, które wybierały nasiona kielkujących ro-
 ślin. W odpowiednim wieku zaczynały naukę szkolną, dzięki czemu mo-
 gły polepszać swoją pozycję społeczną. Szkoły mieściły się w świąty-
 niach. Pomocą w nauce były między innymi wykazy nazw geograficznych
 oraz kalendarze, zawierające spisy świąt religijnych, świąt lokalnych, naj-
 ważniejszych miast prowincji, świątyń, rzek, jezior i cmentarzy. Dzie-
 ciom i młodzieży wpajano zasady dobrego zachowania się, wypracowane
 przez poprzednie pokolenia.

pierwsze
 kalendarze
 oparte na
 obserwacji
 Księżyca

edukacja
 dzieci i mło-
 dzieży

Toaleta egipskiej damy

Egipcjanie przywiązywali dużą wagę do wyglądu. Wiele imion zawierało słowo *nefer* – piękny. Oznaczało to dość dużą biegłość w upiększaniu ciała. Używano wiele kosmetyków, wykonywanych między innymi z malachitu (szmaragdowej lub zielonej miedzi), ochry (żółtej lub brunatnej glinki), tlenku żelaza. Barwniki mieszano z tłuszczem i przechowywano w pięknie zdobionych pojemnikach. Kobietom używały drewnianych i kościanych grzebieni, szczypek do włosów, szczypiec do fryzowania. Lustra wy-
 nywano z polerowanych płytek brązu lub miedzi.

koncepte
życia poza-
grobowego



Ważnym wydarzeniem było założenie rodziny. Prawo dopuszczało poligamię. Ślub stanowił okazję do uroczystej uczty, a ceremonia zawarcia małżeństwa u Izraelitów zazwyczaj nie wymagała spisania żadnego dokumentu. Zamężna kobieta stanowiła własność męża. *Biblia* surowo potępiała wszelkie kontakty pozamałżeńskie i homoseksualne. Zarazem jednak w Babilonii, gdzie małżeństwo było istotnym aktem prawnym, istniała sakralna prostytucja uprawiana w świątyni Isztar, o czym wspomina Herodot.

Nieodłączną częścią życia człowieka była śmierć. Egipcjanie i mieszkańcy Mezopotamii wierzyli w życie pozagrobowe. Sumerowie sądzili, że spotkają tam demony i potwory. Egipcjanie przeciwnie – uważali świat zmarłych za miejsce beztroski, pod warunkiem, że ciało zmarłego nie ulegnie rozkładowi. Oryginalną koncepcję stworzyli Hebrajczycy, według których zmarli kontynuowali swe życie w podziemnym Szeolu. Nie istniało pojęcie piekła, w którym odbywano by pokutę.

Równie ważną kwestią, jak troska o życie pozagrobowe, była chęć poznania przyszłości. W Egipcie i Mezopotamii przepowiadanie przyszłości było niezwykle popularne. Nawet w Izraelu, gdzie prawo zabraniało wróżbiarstwa, nie przestrzegano zakazu zbyt surowo. Wróżbici przepowiadali z wnętrzości zwierząt, chmur i lotu ptaków. Ogromną wagę przywiązywano do snów, w których bóstwo mogło objawić swoją wolę.

Pytania i ćwiczenia

1. Jakie funkcje spełniała architektura i sztuka pierwszych cywilizacji? Podaj również przykłady budowli, pełniących wymienione przez siebie funkcje.
2. Starożytni Egipcjanie wierzyli, że zmarły staje przed sądem, gdzie musi oczyścić się ze swoich przewinień. W tym celu wkładali do grobu spisana spowiedź, którą zmarły powinien wygłosić. Nazywano ją *Księgą umarłych*. Przeczytaj fragment *Księgi umarłych* i odpowiedz na pytanie: Czy ujęte w *Księdze* zasady można uznać za uniwersalne i ponadczasowe? Jaki inny kodeks etyczny zawiera podobne zasady?

Tekst źródłowy

„Spowiedź zmarłego:

Nie popełniłem fałszu ni kłamstwa wobec ludzi. Nie obchodziłem się źle ze swoimi. Nie grzeszyłem w miejscu prawdy. Nie czyniłem zła. Nie czyniłem tego, co jest wstrętne bogu. Nie oskarżałem sługi przed panem jego, nie głodziłem nikogo. Nie wyciskałem nikomu łez. Nie zabijałem. Nie rozkazywałem drugim zabijać”.

Starożytny Wschód. Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, oprac. J. Wolski, Warszawa 1959, s. 11.

Literatura pomocnicza

- C. W. Ceram, *Bogowie, groby, uczeni*, tłum. J. Nowacki, Warszawa 2001.
 A. Chouraqui, *Życie codzienne ludzi Biblii*, tłum. L. Kossobudzki, Warszawa 1995.
 P. Johnson, *Cywilizacja starożytnego Egiptu*, tłum. M. Dolińska, Warszawa 1997.
 H. Wilson, *Lud faraonów. Od wieśniaka do dworzanina*, tłum. J. Aksamit, Warszawa 1999.